

Anna Goworek

Numer indeksu: 3666

Streszczenie pracy doktorskiej

Groza w baśni i w jej postmodernistycznych przekształceniach

Dysertacja zatytułowana *Groza w baśni i w jej postmodernistycznych przekształceniach* dotyczy dwóch problemów. Pierwszym z nich jest to, jak funkcjonuje groza w baśni klasycznej rozumianej jako opowieść posiadająca wiele wariantów (często odbiegających od siebie fabularnie), mocno utrwalonych w kulturze zachodniej, przez co znanych odbiorcom od wieków. Aby jak najdokładniej ukazać baśniowe mechanizmy straszące, zwłaszcza budzących grozę antagonistów, przeanalizowano utwory Charlesa Perraulta z *Histoires ou contes du temps passé* i Jakuba oraz Wilhelma Grimmów ze zbioru baśni *Kinder- und Hausmärchen* (wydanie ostatnie, z 1857 roku). W pracy odwołano się również do wybranych utworów Hansa Christiana Andersena. Analiza jego wybranych dzieł stanowi ważne uzupełnienie niniejszych badań. By dokonać rozpoznania, jak objawia się groza w wybranych tekstach (również tych mniej znanych w powszechnej świadomości odbiorców) wspomnianych baśniopisarzy, przeprowadzono szczegółową analizę charakterystycznych dla baśni postaci straszących. Przedmiotem rozważań były przede wszystkim wizerunki: czarownicy, wilka, diabła, dzieciopadów. Postaci te zostają potraktowane jako studium przypadku. Metoda case study pozwoliła ukazać sposób przedstawienia owych antagonistów z uwzględnieniem ich walorów estetycznych i aksjologicznych. Umożliwiała zwrócenie uwagi na ich cechy wspólne i różnice nie tylko na poziomie (często budzącej grozę) aparycji, lecz także w sposobie działania i motywacji. Ich omówienie łączyło się z ujęciem motywu kary. W analizach odwoływano się między innymi do psychoanalizy (szczególnie ustaleń Brunona Bettelheima) oraz strukturalistycznych badań Władimira Proppa, rozważań Maxa Lüthiego dotyczących przedstawienia baśniowych bohaterów, jak również interpretacji współczesnych literaturoznawców (Maria Tatar, Katarzyna Slany). Każda analiza przypadku poprzedzona została szkicem o charakterze historycznym i kulturoznawczym odwołującym się również do folkloru.

Drugi problem badawczy dotyczy tego, jak we współczesnych renarracjach baśni ujęta została groza. W jaki sposób wykorzystano i przetworzono znane z baśni tradycyjnej postaci,

motywy, schematy fabularne (zwłaszcza dotyczące kary oraz zakończeń historii antagonistów) czy rekwizyty straszące. Ukazano, jak zmienił się paradygmat czarownicy – postaci grozotwórczej i emblematycznej dla baśni. Jak wyewoluował jej wizerunek w baśniowych renarracjach zarówno adresowanych do dzieci, jak i w utworach przeznaczonych dla dojrzałego odbiorcy kultury (a także tych charakteryzujących się dwuadresowością). Realizację tego celu umożliwiają badania o charakterze case study. Materiał badawczy objął nie tylko utwory literackie, lecz także filmy, seriale, plakaty oraz teledysk, które w mniejszym lub większym stopniu przetwarzają baśń tradycyjną.

Rozprawa składa się z czterech rozdziałów. Pierwszy ma charakter teoretycznoliteracki. Stanowi próbę uporządkowania terminologii związanej z baśnią (baśń ludowa, magiczna, literacka) oraz baśnią postmodernistyczną (omówienie takich terminów, jak: hipotekst i hipertekst, retelling, rewriting, duplikaty i rewizje, antybajka, antybaśń, literatura prze-pisana, renarracje, koncepcji baśni jako mema, teoria bajkosfery).

Drugi rozdział porusza temat antropologicznej i psychoanalitycznej genezy grozy. Zarysowano w nim kwestię okrucieństwa mitów, opowieści biblijnych, a także refleksję nad XVIII- i XIX-wieczną powieścią gotycką i jej późniejszymi realizacjami (horrorem) oraz znaczeniem dla postmodernistycznych przekształceń. Ukazano, w jaki sposób groza realizuje się w obrębie prądu myślowego postmodernizmu, między innymi koncepcji śmierci autora (Barthes), intertekstualności (Głowiński) czy płynnej nowoczesności (Bauman).

Trzeci rozdział pracy dotyczy specyfiki grozy w baśniach Perraulta, braci Grimm oraz Andersena. Poruszono kwestie dotyczące: adresata utworów oraz motywów straszących w wybranych tytułach. Zasadniczą część rozdziału to jednak typologia postaci grozotwórczych w baśniach. Przeanalizowane zostały wizerunki takich antagonistów, jak: czarownica, wilk, diabeł oraz mordercy i kanibale. Omówienia te rozpoczynają się od części historyczno-antropologicznej.

Czwarty rozdział dotyczy ujęcia grozy w baśni postmodernistycznej. Materiał literacki i filmowy dobrano tak, by ukazać motywy straszące zarówno w baśniowych renarracjach adresowanych do dzieci, jak i dla dojrzałego odbiorcy. Główny przedmiot analiz stanowią utwory z XX i XXI wieku. Aby ukazać, jak przetwarzany był paradygmat postaci straszącej, jaką jest wiedźma (to analiza jej wizerunku stanowi centralną część tego rozdziału), sięgnięto po ważne dla literatury dziecięcej utwory XIX-wieczne (*Pierścień i róża* Williama Makepeace'a Thackeraya, *Lekka księżniczka* oraz *Królowna i Goblin* Georga MacDonald).

Ważnym punktem odniesienia stanowiła *Malutka Czarownica* Otfrieda Preusslera. Część rozdziału poświęcona jest antagonistom, którzy w tradycyjnej baśni budzili strach, a którzy w renarracjach buntują się przeciw baśniowym schematom. To często postaci wyposażone w metaświadomość, które rozsadzają ramy własnych baśni, wędrują po innych baśniowych fabułach lub zostają ulokowane we współczesnym świecie. W rozdziale przeanalizowane zostają również utwory, które wykorzystują baśniową grozę, a nawet ją podkreślają. W dużej mierze to utwory dla dojrzałego odbiorcy, rzadziej dziecięcego.